

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Nebi'den Veliye: Yüceltme Anlayışının Tarihsel ve Güncel Tezahürleri

From Nabi to Wali: Historical and Contemporary Forms of The Glorification Mentality

Yazar / Author

Mümine Kübra ÇİFTASLAN GEBEL

Arş. Gör., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı
Kahramanmaraş / TÜRKİYE
mkiftaslan@hotmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-2152-4224>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 27/07/2024

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 19/12/2024

Makale Yayın Tarihi: 31/12/2024

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık / December

Yıl/Year: 22 Sayı/Issue: 44 Sayfa /Page: 215-234

Atıf/Citation: Çiftaslan Gebel, Mümine Kübra. "Nebi'den Veliye: Yüceltme Anlayışının Tarihsel ve Güncel Tezahürleri". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (Aralık 2024), 215-234.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1523488>

● Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

NEBİ'DEN VELİYE: YÜCELTME ANLAYIŞININ TARİHSEL VE GÜNCEL TEZAHÜRLERİ

Öz

Hız Muhammed, Allah tarafından kul ve resul olarak gönderilen bir peygamberdir. Kur'an, onu insanlığa bir rol model ve en güzel örnek olarak sunmuş, olağanüstülüklerden uzak tutmuştur. Ancak, insan zihninin ürettiği peygamber anlayışı, zaman zaman aşırı yüceltmelere konu olabilmektedir. Bu yüceltme, yalnızca Hz. Muhammed'le sınırlı kalmamış, onun vefatından sonra başka insanlara yöneltilerek sürdürülmüştür. Özellikle tasavvufi yapılarda sevgiye verilen büyük önem, peygamberin yüceltilmesi konusundaki aşırılıkların bu anlayışta sıklıkla görülmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum, veli olarak kabul edilen kişilerle ilgili abartılı anlatıların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. Bu araştırma, söz konusu anlayışın günümüzde de sürdüğünü ortaya koymakta, Nakşî-Halidî tarikatı özelinde, peygamberi yüceltme anlayışının velileri de kapsayacak şekilde devam ettirildiğini gösteren örnekler barındırmaktadır. Günümüz Türkiye'sindeki söz konusu oluşumların, pek çok telif eser ve video kaydı bulunmaktadır. Bu telifler, peygamberlik ve velilikle ilgili kabullere dair çeşitli örnekler içermeleri açısından araştırılmıştır. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmış, ilgili yapıların söylemleri analiz edilmiş, peygamberlik anlayışının velilik anlayışına nasıl yansıdığı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Günümüz Dini Akımları, İnanç, Nebi, Veli, Tasavvuf, sufi cemaatler.

From Nabi to Wali: Historical and Contemporary Forms of The Glorification Mentality

Abstract

The Prophet Muhammad was sent by God as a servant and Messenger, presented in the Qur'an as a role model and the best example for humanity, free from extraordinary attributes. However, the human tendency for excessive glorification has occasionally extended to the Prophet, continuing after his death and being directed toward others. In Sufi traditions, this inclination has often led to the frequent exaltation of the Prophet and, by extension, exaggerated narratives about individuals regarded as wali (saints). This study explores how this glorification persists today, focusing on examples within the Naqshî-Halidî sects, where similar reverence is extended to walis. There are many copyrighted works and video recordings especially in the Naqshbandi-Khalidiyya which some of them the subject of our examination, as they reflect the understanding of prophethood and sainthood. Using a literature review method, the research examines the discourses and works of this tradition, analyzing how their understanding of prophethood influences their conception of walihood.

Keywords: Contemporary religious movements, Theology, Prophethood, Wali, Sufism, sufi communities.

Giriş

Tasavvufî cemaatler toplumların dinî anlayış ve yaşantılarının en bariz görülebileceği örnekleri barındırır. İslam dünyasında Kadiriyye'den sonra en yaygın olduğu kabul edilen Nakşî-Halidîler,¹ günümüz Türkiye'sinde de önde gelen ve büyük bir kitlesi olan tarikat yapılarından biridir.² Bu yola mensup cemaatler ve onların nebi-veli anlayışını gösteren örnekler bu çalışmada incelenmiş, araştırmamıza konu edilmiştir.

Hız Peygamber, yüzyıllardan beri hem İslam dünyasında hem de Müslümanların zihin ve kalplerinde önemli ve özel bir konuma sahip olmuştur. Onun bu yüce ve özel konumu, otoritesini pekiştirmek, sözlerine daha fazla güç katmak, dindar kitleler üzerinde etki bırakmak ya da bu etkiyi artırmak isteyenler için bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Bu bağlamda, peygamberin

¹ Hamid Algar, "Nakşibendiyye" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/335.

² bk. Necdet Tosun, "Nakşibendiyye", Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür, ed: Semih Ceylan (Ankara, TDV Yayınları, 2021), 612.

rüyada insanlara tavsiyede veya telkinde bulunduğu şeklindeki iddialar da bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Bu tür anlatılar, Hz. Peygamber'in görevinin sona ermediği izlenimi uyandırmakta; rüyalar aracılığıyla onunla iletişim kurulduğu, ondan haberler alındığı iddialarıyla peygamberin dini otoritesi, yeni otoriteler eliyle devam ettirilmektedir. Bu yöntemin bir sonucu olarak Hz. Peygamber, zaman zaman siyasî, sosyal ya da bireysel etki alanlarında karşımıza çıkmakta; özellikle onun dahil edildiği çeşitli iddialar vasıtasıyla bireyler veya topluluklar üzerinde nüfuz kurma çabalarına konu edilmektedir.³

Son dinin son peygamberi olan Hz. Muhammed'in ümmeti, peygamberin övgüsünde aşırıya gidilmemesi konusunda açıkça uyarılmışlardır.⁴ Bizzat Peygamber Efendimiz de kendi şahsına yönelik abartılı övgülerden kaçınılması gerektiğini telkin etmiştir. Hz. Muhammed, her ne kadar büyük günahlardan korunmuş olsa da, bazı şeyleri bilmediğini açıkça dile getirmiş ve insan olmanın gereği olarak beşerde bulunan eksiklik ve kusurların kendisinde de olabileceğini ifade etmiştir.

Peygamberimiz, fazla övgüde bulunmanın mümin kişiye zarar verebileceğine dikkat çekmiş, kendisinin de bir beşer olarak hata yapabileceğini, böyle bir durumda hatasının kendisine hatırlatılmasını istemiştir. Meryem oğlu İsa örneğini vererek, kendisinin aşırı yüceltilmesine karşı çıkmış ve bu tür aşırılıklardan kaçınılmasını istemiştir.

Hadis kaynaklarında da peygamberlerin övgüsünde aşırıya gidilmemesi gerektiğiyle ilgili birçok uyarıya rastlanmaktadır.⁵ Bu uyarılar, Hz. Peygamber'in insani yönünün vurgulanmasını ve onu ilahi bir konuma taşıyan anlayışların önüne geçilmesini amaçlamaktadır. Bu hassasiyet, peygamberin yüceltilmesinde aşırılığa düşmenin, dinî ve toplumsal açıdan doğurabileceği olumsuz sonuçlara karşı bir koruma görevi üstlenmektedir.

O'ndan gelen bir rivayette: *"Ben Abdullah oğlu Muhammedim. Allah'ın kulu ve peygamberiyim. Beni Allah'ın bana verdiği konumun üzerine çıkarmanızdan hoşlanmam"* buyurmuştur.⁶

Peygamberimize: *"Ey Muhammed, Ey Efendimiz, Ey Efendimizin oğlu! Ey en hayırlımız, Ey en hayırlımızın oğlu!"* diyen bir kadın geldiğinde Peygamberimiz hemen müdahale etmiştir: *"Ey insanlar. Sözlerinize dikkat edin, şeytan sizi hükmü altına almasın! Ben Abdullah'ın oğlu Muhammed'im. Allah'ın kulu ve elçisiyim. Vallahi beni Allah'ın yerleştirdiği konumdan daha fazla yüceltmeye kalkmanız hoşuma gitmez"* demiştir.⁷

Peygamberimize *"Ey insanlığın en hayırlısı! (Ya hayra'l-beriyye)"* diye seslenen kişiye: *"O bahsettiğin İbrahim'dir"* diyerek karşılık verdiği rivayet edilmektedir.⁸

³ bk. Ramazan Özseri, "Kabeli pasta kesmesiyle gündeme gelen Ramazan Özseri: "Davutoğlu'na başbakanlık Rasulullah tarafından verilmiştir" (Erişim 2 Haziran 2024).

⁴ bk. Al-i İmran 3/80, Ayette peygamberlerin ilah seviyesine çıkarılarak rab olarak kabul edilmesi konusunda insanlar uyarılmaktadır: "Onun size, "Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edin." diye emretmesi de düşünülemez.

⁵ "Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı şekilde övmeleri gibi siz de beni övmeyin. Ben ancak Allah'ın kuluyum. Benim için Allah'ın kulu ve resulü deyin." Bkz. Buhari, "Enbiya", 49, (no:3261).

⁶ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaut (Beirut: Müessesetu'r-risale, 2001), 3/154.

⁷ Ahmed b. Hanbel, 1/55, 3/153.

⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, , thk. Muhammed Muhyiddin Abdi'l-Hamid (Beirut: Mektebetu'l-asriyye, 2010), "Sünne" 4672, 4/218.

Bir rivayete göre bir Müslüman ve bir Yahudi tartıştılar. Müslüman “Allah’ın insanların içinden seçip üstün kıldığı Muhammed’dir” dedi. Yahudi ise “Hayır! Allah insanlık içinden Musa’yı seçip üstün kılmıştır” dedi. Tartışma hararetlenince Müslüman Yahudi’ye bir tokat attı ve Yahudi şikâyet etmek üzere Hz. Peygamber’e geldi. Peygamberimiz: “Beni Musa’ya üstün tutmayınız. İnsanlar kıyamet günü bayılacaklar. Ben de onlarla birlikte bayılacağım. Ayıldığımda Musa’yı arşa sıkı sıkıya tutunmuş vaziyette göreceğim. Bilmiyorum o da bayılıp benden önce mi ayılacak, yoksa Allah onu bundan istisna mı tutacak?”⁹

Yine Peygamberimiz “Hiç kimseye ben Yunus b. Metta’dan daha hayırlıyım demek yaraşmaz” buyurmuştur.¹⁰

Buna rağmen *Delâil* ve *Hasâis* türü eserlerle birlikte ilk dönemlerde bir elin parmaklarını geçmeyen mucize sayısı sonraki dönemlerde binlere ulaşmış, beşer üstü ve mucizelerle örülü bir peygamber anlatısı inşa edilmiştir. İnsan-ı kâmil, Nur-î Muhammedî ve Hakikat-i Muhammediyye anlayışlarıyla da ilintilenerek kâinatın özü olarak anlaşılan bu peygamber, alemin yaratılış sebebi olarak görülmüş, Allah’ın bir aynası, isimlerinin tecelligâhı olarak anlaşılmıştır. Çeşitli uyarılara rağmen ümmeti zaman zaman onun övgüsü konusunda aşırılığa sapabilmiştir. Ancak, ümmetin peygamberi aşırı yücelten bu tasvirleri, Kur’an’da “kul ve resul” olarak tanıtılan peygamberin gerçekliğinden oldukça uzak bir noktada kalmaktadır.

Tasavvufî oluşumlarda da Peygamber Efendimiz sıklıkla olağanüstü özelliklerle anılmıştır. Peygamberlere atfedilen insanüstü nitelikler, yalnızca onlarla sınırlı kalmamış; bu yüceltmenin benzerleri velilere de yöneltilmiştir. Peygambere izafe edilen kutsiyet ve yücelik ölçüsünde, bazı insanların da kutsal ve yüce addedilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, tasavvufî gruplar içerisinde müridler farklı bir konuma taşınabilmekte, onların söz ve fiillerine hak ettiklerinden fazla anlam yüklenebilmektedir. Bu anlayış, peygambere atfedilen yücelik ölçüsünde müridlere de benzer yüceltmelerin yapılmasına kapı aralamıştır.

Ancak, bu tür kutsiyet anlayışlarının Allah’ın **Kuddûs** ismi bağlamında yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Kuddûs, “her türlü kötülükten, şirkten, günahattan ve hatadan uzak olan” anlamına gelen ve yalnızca Allah’a mahsus olan bir sıfattır.¹¹ Kur’an’da iki farklı ayette Allah’a nispet edilen bu sıfat, “her türlü eksiklik ve kusurdan münezze olan, ortağı ve benzeri bulunmayan, yaratıklarca takdis edilmeye layık tek varlık” anlamını taşımaktadır.¹² Bu bağlamda, Kuddûs ismi tenzihî sıfatlardan biri olup, sadece Allah için geçerlidir.

Bu isim, Allah’ın zatının her türlü eksiklikten ve kusurdan tenzih edilmesini ifade ettiği gibi, O’nun yetkinliğinin zıttı olan tüm niteliklerden ve tevhidi bozan her türlü unsurdan, örneğin şirk, nazîr (benzer) ya da evlat isnadı gibi iddialardan da uzak tutulmasını kapsamaktadır.¹³ Gazzâlî kuddûs ismini “hayalde canlandırılabilen, zihinde şekillenebilen, düşüncenin ulaşabildiği ve gönle doğacak bütün niteliklerden uzak olan” anlamında anlamıştır.¹⁴ Bu anlayış, beşere izafe edilemeyecek bir kutsallığın yalnızca Allah’a ait olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

⁹ Buhari, “Husumat”, 2280, 2/849; Müslim, “Fedail”, 1700, 3/1327.

¹⁰ Buhari, “Enbiya”, 35.

¹¹ bk. Râgıp el-İsfehâni, *el-Müfredat*, “Kds” maddesi, thk. Safvan Adnan Davudi (Cidde: Daru’l-Beşir, 2009), 660.

¹² Kur’an Yolu (Erişim 10 Temmuz 2024), el-Hasr 59/23; el-Cuma 62/1.

¹³ Bekir Topaloğlu, “Kuddûs” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/314-315.

¹⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-maksadu’l-esnâ fî şerh-i esmai’l-hüsna, Esmâ-i Hüsna Şerhi*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2022), 82.

Sıfatın bu özelliklerine rağmen Sufi literatürde müşid/veli olarak kabul edilen kimseler için “kuddise sirruhu” veya “kaddesallahu sirrahû- rûhahû”, yani Allah’ın ruhunu takdis etmesi, sırrını takdis etmesi şeklindeki bir dua yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Bu ifade ile onların günahlardan temizlenmesi kastediliyor olsa da bu cümleler peygamberlerdeki ismet sıfatını hatırlatmakta, veliyi masum ve mahfuz olarak görme çabasını ihsas ettirmektedir.

1. Yüceltmeci Peygamber Anlayışı

Peygamberler gönderilirken belirli misyon ve görevlerle insanlara rehberlik etmek üzere gönderilmişlerdir. Onlar kendilerine vahiy yoluyla öğretilen ve bildirilen hakikatleri insanlara ulaştırmakla -tebliğ ile- görevlidirler. Yetkileri Allah’ın onlara verdiği yetkiler ile sınırlı olan peygamberler Allah dilemedikçe mucize gösteremez¹⁵, kendilerine Allah tarafından bildirilmedikçe gaypten bilgi veremezler¹⁶. Onlar kimi zaman yanılır, hata eder ve Allah tarafından uyarılırlar.¹⁷

Peygamberler, kendi toplumlarına birer beşer olarak gönderilmiş, insanlarla aynı temel özellikleri paylaşan rehberlerdir. Peygamberimizin de bu bağlamda insani yönüne vurgu yapan birçok Kur’an ayeti bulunmaktadır. Kur’an-ı Kerim, onun üstün ahlak sahibi bir beşer-peygamber olduğunu ifade ederken, göğe merdiven dayayıp oraya çıkmak, soylulardan ve ileri gelenlerden olmak, çok zengin olmak gibi olağanüstü beşerî vasıflarla donatılmış bir figür olarak sunmaktan kaçınmıştır. Beşerde eksik kusur ne varsa beşer olarak peygamberlerde de mevcut olup beşerdeki yüksek seciyelerden ne varsa peygamberlerde de bulunabilir.

Kur’an’da Hz. Muhammed, beşerî özellikleriyle tanıtılır ve bu yönü, onun insanlara rehberlikte örnek teşkil eden bir rol model olduğunu vurgular. Ayetlerde peygamberimizin “çarşı pazarda dolaşan, yer-yüzünde diğer insanlar gibi yaşamını sürdüren bir beşer” olduğu sıklıkla ifade edilir. Dönemin müşrikleri, peygamberden olağanüstü mucizeler talep etmiş; onun, yerden su kaynakları fışkırtan, servet ve iktidar sahibi bir figür olmasını beklemişlerdir.¹⁸ Ancak Hz. Peygamber bu beklentilere, “Ben ancak bir beşer ve elçiyim”¹⁹ “*Rabbimi tenzih ederim, ben ancak bir beşer-peygamberim*”²⁰ “*De ki; ben de ancak sizin gibi bir beşerim...*”²¹ diyerek cevap vermiş, hata ettiğinde düzeltilmesini, unuttuğunda hatırlatılmasını istemiştir. Bu yaklaşım, peygamberliğin olağanüstülüklerden çok, insanî ve ahlâkî önderlik niteliğini vurgulamaktadır.

Peygamberimiz, kendisinin de hata yapabileceğini ve insan olarak unutkanlık gibi insani zaafının olabileceğini çeşitli vesilelerle hatırlatmıştır. Namaz sırasında hata yaptığında ashabından kendisini uyarmalarını istemesi²² veya hurmalıkta, “Dünyanıza ait işleri sizler benden daha iyi bilirsiniz” diyerek ashabını teşvik etmesi²³, onun insani yönünü öne çıkaran örneklerdir.

İslam alimleri peygamberlerin büyük günahlardan ve ahlaksızlık türü şeylerden korunduğu, onların kıymetini azaltıcı ve insanların gözünde küçük düşürücü hallerden masum

¹⁵ bk. er-Rad 13/38.

¹⁶ bk. el-En’am 6/59; el-A’raf 7/187; Lokmân 31/34; Cin 72/26-27.

¹⁷ bk. et-Tevbe 9/43; Yusuf 12/24.

¹⁸ bk. M. Said Hatipoğlu, “Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezahürleri”, İslâmî Araştırmalar Dergisi 1/ 2 (1986), 6.

¹⁹ bk. Fussilet 41/6; el-Kehf 18/110.

²⁰ el-İsra 17/93

²¹ Fussilet 41/6; el-Kehf 18/110

²² Ebû Avâne Vaddâh b. Abdillâh el-Vâsıtî, *Müsnedu’s-Sahîh* (Riyad: Camiu’l-İslamiyye, 2014-2016), 18/310, no.10417.

²³ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu’s-sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî (Beyrut: Matbaat’u İsa Bâbî, 1955), “Fedail”, 4/1835, no.140.

olduğu kanaatindedir.²⁴ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de Peygamberimiz Hz. Muhammed son peygamber ve 'üstün ahlak sahibi' olarak anlatılmaktadır. Peygamberlerin ismet sıfatını taşıması genel kabul görmüşse de bu korunmuşluğun peygamberlik öncesini mi sonrasını mı veya tümünü mü kapsadığı kelam alimleri arasında tartışılmıştır.

Peygamberimizin ashabının ve sonrasında gelen ümmetin, onunla ilgili nesnelere gösterdiği hürmetin sınırları, dinin temel ilkeleri açısından dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Sakal-ı şerife gösterilen hürmet, bu tür bir tavrın en bilinen örneklerinden biridir.²⁵ Sahabe döneminde, Peygamberimizin şahsına ve onunla ilişkilendirilen eşyalara gösterilen itibar ve hürmet, çoğunlukla onun Allah katındaki peygamberlik makamına duyulan samimi bir sevgi ve bağlılıkla sınırlı kalmıştır. Ancak bu hürmet, belirli bir denge içerisinde sürdürülmüştür.

Sakal-ı şerif örneğinde, sahabe ve sonraki nesillerin tutumu, Peygamberimize ve onunla ilgili eşyalara duyulması gereken saygının sınırlarını göstermesi bakımından anlamlı bir örneklik teşkil etmektedir. Bununla birlikte, sahabenin peygamber sonrası dönemde, kendi nesillerinden herhangi bir şahıs veya nesne için böyle bir kutsiyet ve aşırı hürmet tutumu geliştirmemesi dikkat çekicidir. Bu durum, Peygamberimizin insanüstü bir figür olarak değil, örnek alınacak bir rehber ve insan olarak anlaşılması gerektiğine dair önemli bir mesaj taşımaktadır. Sahabe, peygamberle ilişkilendirilen nesnelere dahi aşırı anlamlar yüklemekten kaçınmış ve bu tutumun dinde yeri olmadığını göstermiştir.

Bu bağlamda, Hz. Ömer'in "Şeceretü'r-Rıdvan" örneğindeki tutumu, aşırı hürmetin önüne geçme konusunda önemli bir örnek teşkil eder. Peygamberin altında konakladığı bu ağaca, Medine'den Mekke'ye giderken hac kervanlarının durarak burada nafile namaz kıldıkları haberi Hz. Ömer'e ulaştığında Hz. Ömer, bu tür davranışların yanlış anlamalara ve aşırılıklara yol açabileceğini düşünerek bir görevli göndererek ağacı kökünden söktürmüştür.²⁶ Bu tavır, peygamberle ilişkilendirilen nesnelere aşırı anlamlar yüklemekten kaçınılması gerektiğini ve peygamberin insani fiillerinin dinin bir parçası olarak görülmemesi gerektiğini göstermektedir.

Peygambere ve onunla ilişkilendirilen nesnelere hürmet, onu Allah'ın bir kulu ve elçisi olarak tanıma, sevme ve örnek alma çerçevesinde şekillenmelidir. Sahabenin ve "en hayırlı nesil" olarak bilinen ilk kuşağın, peygamberden sonraki dönemde bu hürmeti bir başkasına izafe etmemesi, insanların birbirlerine kutsiyet atfetmesinin tevhid ilkesine aykırı olduğunu açıkça ortaya koymakta, onların bu tavrı günümüz Müslümanları için de önemli bir referans kaynağı olmaktadır. Bununla birlikte tarihsel süreçte gerek İslam toplumlarında gerekse tasavvufi çevrelerde peygamber anlayışında farklı yönelimler gözlenmiştir. Bu yönelimlerden biri de kimi zaman peygamberin, insanüstü bir varlık olarak algılanması ve olağanüstü vasıflarla yüceltilmesidir.

²⁴ Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Îcî, *Mevâkıf fî ilmi'l-keîâm*, thk. Muhammed Ömer ed-dimyâtî (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1998), 8/288; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Şerhu'l-mevakıf* (Mısır, 1907), 8/262; Neseî, Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Şerhu'l-Umde fî akîdet-i Ehl-i Sünne ve'l-cemaa' (el- i'timad fî'l-i'tikâd)*, thk. A. Muhammed Abdullah İsmail (Kahire: Mektebetu'l-ezheriyyetu't-turâs, 2012), 262.

²⁵ Nebi Bozkurt, "Sakal-ı Şerif", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/1-2.

²⁶ İbn Sa'd Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, et-*Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2001), 2/96.

Tasavvufî çevrelerde peygambere atfedilen olağanüstülükler, “Hakikat-i Muhammediyye”²⁷ ve “Nûr-i Muhammedî”²⁸ kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu anlayış, Hz. Muhammed’i yaratılışın gayesi ve varlığın merkezî unsuru olarak görür. Öyle ki, peygamberin varlığı, âlemlerin yaratılmasının sebebi olarak kabul edilmiştir. Bu düşünceye dayanan rivayetler arasında, “o olmasaydı âlemlerin yaratılmayacağı”, “Hz. Âdem’in cennette baktığı her yerde peygamberimizin adını gördüğü” veya “onun Allah’ın isim ve sıfatlarının bir tecelligâhı olduğu” gibi kimi rivayetlere dayanan ifadeler yer alır. Günümüzde de bazı tasavvufî gruplar, peygamberi Allah’ın bir aynası olarak görmeye ve onun insanüstü vasıflarla yüceltilmesine devam etmektedir. Bu tür anlayışlar, zaman zaman aşırılıklar içeren ifadelerin ve uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Müslüman müelliflerin eserlerinde özellikle *Delâilü'n-Nübüvve* ve *Hasâisü'n-Nebi* türü eserlerinde Hz. Peygamber’in beşerî yönünü gölgede bırakan ve insanüstü özellikler atfeden anlatılar zaman zaman yer alabilmiş, Hz. Peygamber’e Kur’an’da belirtilen özelliklerin ötesinde olağanüstü nitelikler izafe edilebilmiştir. Bu tür eserlerde yer alan anlatılar, peygamberin beşer kimliğini silikleştirmiş, onun Kur’an’da tanımlanan "kul ve resul" vasfından uzaklaştırılmasına neden olmuştur.

Bu anlatılardan bazıları, Hz. Peygamber’in arkasını görebildiği²⁹, ölüleri diriltebildiği³⁰, amayı görür hale getirdiği³¹, bütün ilimleri bildiği ve tükürüğünün, kanının, hatta idrarının şifalı olduğu³² gibi rivayetlere dayanmaktadır. Ayrıca, gölgesi yere düşmeyen³³, teri kokmayan aksine misk gibi kokan veya gül kokan³⁴, cesedi çürümeyen, tuvaletini yaptığında yer yüzü yutan misk gibi kokular yayan³⁵, ümmetinin sıkıntıya düştüğünde yardımına koşan ve selamları ölümünden sonra bile işiten bir peygamber inancı, bu tür anlatılarda yer bulmaktadır. Bu özellikler, Hz. Peygamber’in insanî ve beşerî kimliğini geri plana iterek, onu insanüstü bir figüre dönüştürme eğiliminin örnekleridir.

Bu tür rivayetlerin ve algıların ortaya çıkışı, genellikle insan psikolojisinin olağanüstülüğe olan eğilimiyle açıklanabilir. Peygamberin diğer peygamberlerle kıyaslanarak üstünlükler atfedilmesi, hatta mucizelerden öte insanüstü niteliklerle donatılması bu anlayışın bir sonucudur.

²⁷ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Demirci, “Hakikat-ı Muhammediyye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/179-180.

²⁸ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Mahmut Çınar, *İslam Literatüründeki Nûr-i Muhammedî Anlayışının Nübüvvet Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

²⁹ Peygamberin sırtında gözü olduğu iddiasına delil olarak ise Peygamberimizin safları düzgün tutma konusunda söylediği: “vallahi ne rükûnuz ne secdeniz gözümden kaçıyor. Ben arkamda neler olup bittiğini kesinlikle görüyorum” (Buhari, “Cemaat”, 686, 15/45) rivayeti neden olmuştur. Bu rivayetten yola çıkan Kâdı İyaz, Mücahid’e atıfla önünü gördüğü gibi arkasını da gördüğü söyleniyordu demiş, sonraki asırlarda Kudûrî şârihi Muhtar b. Muhammed el-Hanefî’ye gelindiğinde ise O, şunları söyleyebilmiştir: “Peygamberimizin iki kürek kemiği arasında iğne deliği büyüklüğünde iki gözü bulunmaktaydı. O iki gözle oradan arkayı görmekte ve elbise o gözlerin görmesini engellemekteydi... Kâdı İyaz, Ahmed b. Hanbel ve ulemanın çoğunluğu bu görüşün gözün görüşüyle aynı olduğunu söylemişlerdir. (Kâdı İyaz, *Şifa*, 1/67)

³⁰ Kâdı İyâz, *eş-Şifâ’ü’s-Şerif* (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1896), 320.

³¹ bk. Hayri Kırbasoğlu, “[Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigma’dan Paragon’a, Paragon’dan Kozmik İlkeye](#)” (Erişim 11.10.2022).

³² Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buga (Dımeşk, Dâr’u İbn Kesir,1993), “Vudû”, 40, “Menâkıb”, 22

³³ Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*, 68.

³⁴ bk. el-Buhârî, “İsti’zân”, 41; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Kahire: Matbaat’u İsa el-Bâbî, 1955), “Fedâil”, 83-85; İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve müzili'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*, thk. Yusuf el-Hac Ahmed (Dımeşk: Mektebetu'l-İlmu'l-Hadis, 2001), 1/295, no.798; Kâdı İyaz, *Şifa-i Şerif*, 179-180

³⁵ Kâdı İyâz, *eş-Şifâ*,184.

Ancak bu yaklaşım, Hz. Peygamber'i Kur'an'ın tanımladığı "örnek insan" vasfından uzaklaştırarak, onun taklit edilebilecek bir rehber olma yönünü zayıflatmaktadır.

Oysa yukarıda da geçtiği üzere çeşitli Kur'an ayetlerinde ve Peygamberimizin hayatından gelen örneklerde onun insanî yönleri açıkça ortaya konulmuştur. Arkadaşlarıyla fikir danışan, verdiği kararlarda zaman zaman hata edebilen, insanlarla muamelelerinde yanılan, bu sebeple bizzat dinin en yüksek otoritesi Allah tarafından uyarılan peygamber ve bunun karşısında O'nun beşer peygamber olduğu gerçeği silinerek beşerî özellikleri bir tarafa konularak insanüstüleştirilen bir peygamber anlayış ve anlatısı ikame edilmiştir. Ne var ki Hz. Peygamber'in insanüstü bir varlık gibi anlatılması, hem Kur'an'ın rehberliğine hem de onun bir beşer olarak örnek alınabilirliğine aykırıdır.

İslam coğrafyasının genişlemesi, farklı kültürel ve dini unsurların İslam'a dahil olması, zamanla bu tür algıların güçlenmesine neden olmuştur. Bu süreç, Hz. Peygamber'in insanî yönlerinin bertaraf edilip, olağanüstü niteliklerle bezenmiş bir peygamber anlayışının gelişimine zemin hazırlamıştır. Ancak bu durum, Hz. Peygamber'i insanlar için örnek alınabilir bir rehber olmaktan uzaklaştırmaktadır. Beşerî vasıflardan soyutlanan bir peygamber, insanların hayatında nasıl bir örneklik teşkil edebileceği, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Peygamber tasavvurundaki değişim, tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkan sosyal, kültürel ve dini etkilerin bir ürünüdür. Müslümanların Hz. Peygamber'in yüceltilmesinde aşırıya kaçmalarında, öncelikle Ehli Kitaptan Müslüman olan bazı bireylerin önceki dinlerinden getirdikleri algıların etkisinden söz edilebilir. Yahudi ve Hristiyan geleneklerinde peygamberlere olağanüstü nitelikler atfedilmesi, bu anlayışların İslam coğrafyasına taşınmasına sebep olmuştur.³⁶ Ayrıca, İslam'ın yayıldığı farklı coğrafyalardaki kültür ve inanışların etkisiyle, Kur'an'ın sunduğu peygamber anlayışından uzaklaşmalar yaşanmıştır.

Bu değişim, peygamberin insani ve beşerî yönlerinin giderek geri plana itilmesine ve onun kutsal bir varlık gibi algılanmasına yol açmıştır. Kur'an'ın, müşriklerin peygamberin beşerî vasıflarına yönelik eleştirilerini aktardığı şu ayet bu bağlamda önemlidir: *"Bu nasıl bir peygamber ki yemek yiyor ve çarşılarda geziyor?"*³⁷ Bu tutum, zaman içinde bir beklentiye dönüşmüş, Kur'an'ın beşer olarak sunduğu peygamberin kabul edilmesini zorlaştırmıştır.

Hz. Peygamber'in mucizeleri konusunda, ilk dönem kaynaklarda oldukça sınırlı sayıda mucizeden bahsedilirken, daha sonraki dönemlerde bu sayı binlere ulaşmıştır. Bu konudaki rivayetler, Hz. Peygamber'in insani yönlerini geriye itmekte ve onu olağanüstü bir şahsiyete dönüştürmektedir. Bu durum, onun Kur'an'ın ifade ettiği gibi *"beşer ve örnek"*³⁸ kimliğinden uzaklaştırmaktadır. Böyle insanî özellikleri bertaraf edilerek insanüstü özelliklerle bezenen bir peygamber anlayışının Kur'an'ın güzel örnek olarak vafedip beşer olarak sunduğu peygamber gerçekliğinden uzaklığı aşıkardır. Kutsamakla, yüceleştirmekle insan olmaktan ve insanlara yakın olmaktan uzaklaşan bir peygamberin hangi konularda örnek alınabileceği hususu tartışmaya açıktır.

Peygamberin bilebileceği hususlar konusundaki algılar da bu aşırı yüceltmeden yana nasibini almaktadır. Onun bütün gaybı bildiği ve sınırsız bilgiye sahip olduğu iddiaları, Kur'an ve hadislerle açıkça çelişmektedir. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *"De ki: Göklerde ve yerde gaybı*

³⁶ İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 783.

³⁷ Kur'an Yolu (Erişim 10 Temmuz 2024), el-Furkan 25/7.

³⁸ el-Ahzâb, 33/21

Allah'tan başka kimse bilmez."³⁹ Hz. Aişe'nin bu ayete atıf yaparak söylediği şu sözler de bu konuda önemlidir: "*Kim Muhammed yarın ne olacağını biliyor sanıyorsa O Allah'a büyük bir iftirada bulunmuş olur.*"⁴⁰ Bu tür uyarılar, Hz. Peygamber'in bilgisi ve yetkilerinin ilahi sınırlar dahilinde olduğunu hatırlatmaktadır.

Tarih boyunca, bu tür aşırı yüceltici anlayışlar, zaman zaman İslam dışı batıl fırkaların düşüncelerine dayanak oluşturmuş olsa da⁴¹ İslam mezhepleri arasında peygamberi ilah olarak gören veya Hristiyanlıktaki gibi tanrılaştıran bir anlayış, uzun vadede ve geniş kitleler nezdinde kabul görmemiştir. Örneğin, Gulat fırkalardan biri olan Muhammediyye, Hz. Muhammed'in Allah'ın bizzat kendisi olduğu şeklinde onu ilahlık seviyesine çıkararak aşırı uç görüşleri savunmuşsa da, bu tür bir iddia İslam mezhepleri arasında bir örneği olmayacak şekilde münferit kalmıştır.⁴²

Peygamberimizin söz ve fiillerinin, insana özgü beşerî fiilleri olduğu, hem Kur'an hem de nakli delillerle açıkça ortaya konulmuştur. Ancak İslam toplumlarında, özellikle tasavvuf çevrelerinde, zaman zaman peygamberin aşırı yüceltildiği ve ona insanüstü özellikler atfedildiği bir anlayış görülebilmektedir. Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve saygı, kimi durumlarda, onun olağanüstü niteliklerle donatılmasına ve insanüstüleştirilmesine yol açmıştır.

Sûfî çevrelerde, Peygambere duyulan sevgiyi ve ona gösterilen bağlılığı ifade etmek adına, Hz. Peygamber'i Allah'a yakınlaştıran ve hatta ilahi sıfatlarla donatan bir kutsama anlayışının örnekleri görülebilmektedir. Bunun en dikkat çekici örneklerinden biri, "kulluğun Resule kullukla mümkün olacağı" şeklindeki söylemdir. Öyle ki, "Resule kul olmadan Allah'a kul olunamayacağını" ifade eden bazı sûfî liderler, bu görüşlerini savunurken, Kur'an'da geçen '*Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz*'⁴³ ayeti kendilerine hatırlatıldığında, ayetin ancak Resulullah devre dışı bırakılmadan gerçekleşebileceğini söylemiştir.⁴⁴ Bu görüşü ifade eden kişiler, Allah'a kulluk ve yardım dilemenin kendi başına insanların becerebileceği bir iş olmadığını öne sürmüş; peygamberlik makamını ve Hz. Muhammed'in rolünü bu bağlamda yüceltmişlerdir. Peygambere itaati, ona teslimiyeti ve onun aracılığıyla Allah'a yönelmeyi savunan bu yaklaşım, peygambere duyulan bağlılığı kutsallaştırmakta ve onu Allah'a kul olmakla eş değer bir konuma taşımaktadır.

Sûfî çevrelerde, peygambere ve onunla ilgili her şeye duyulan aşırı hürmet ve tazim, günümüzde de çeşitli şekillerde devam etmektedir. Bunun bir örneği, bir müridin, Hz. Peygamber'in mescidine temas eden bir çorabı saklama talimatıdır. Bu durum, tasavvuf çevrelerinde, peygamberle bağlantılı nesnelere dahi gösterilen saygının boyutlarını ortaya koymaktadır. Nitekim bu olayla ilgili şöyle bir rivayet aktarılmaktadır: "*Ömer Kirazoğlu, Kubbe-i Hadra'nın tamiri için üst kata çıkar. Sami Efendi, 'Ömer'in çorabını saklayın, Rasûlullah (s.a.v.)'ın yeşil kubbesine temas etti,' buyurur.*"⁴⁵

³⁹ en-Neml 27/65

⁴⁰ Müslim, "İman", 177.

⁴¹ Recep Ardoğan, "Bilgi Kaynağı Olarak Peygamberlik", *Günümüz Kelam Problemleri*, ed. Recep Ardoğan (Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2016) 264.

⁴² Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, el-Fasl fi'l-mileli ve'l-ehvâ-i ve'n-nahl, thk. Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyra (Beyrut, Dâru'l-Cil, 1996), 5/47-48.

⁴³ Fatiha, 1/5

⁴⁴ Akide, "Muhammed'e Kul Olmadan Allah'a Kul Olunmaz", Youtube (Erişim 20 Ekim 2022), 00:00:10-00:02:50. Söz konusu konuşmada Ömer Tuğrul İnançer'in kullandığı ifadelerden bir kısmı şu şekildedir: "...Yani Allah'a kul olmak, yalnızca ondan yardım dilemek, yalnızca ona sığınmak bizim becerebileceğimiz bir iş mi? Resulullah neci? Muhammed-i Mustafa olarak neci? peygamberlik kurumu olarak neci?..."

⁴⁵ Ali Ramazan Dinç, "Nur-i Nebi", *Yenidünya Dergisi* (Erişim 5 Ocak 2023).

Yine, peygamberimizin def-i hacet (tuvalet ihtiyacı) sırasında dışkısının toprağa karışmadan kaybolduğu ve misk gibi koktuğu yönündeki rivayetler, bu tür bir anlayışın tasavvufi yapılarda da yer verilen ve aşırıya kaçan örneklerindedir. Nitekim bu konuda şu rivayet dile getirilmektedir: “Hz. Aişe, Peygamberimizin def-i hacet sonrası hiçbir şey bırakmadığını fark ederek, ‘Ya Resulallah! Bu nasıl bir şeydir?’ diye sorduğunda, Peygamberimiz, ‘Biz peygamberler cemaatindeniz; ne çıkarsa toprak onu yutar,’ buyurmuştur.”⁴⁶ Bu ve benzeri rivayetler, peygamberin insanî yönünü olağanüstüleştirilen anlatımlar arasında yer almaktadır.

Bazı araştırmacılar, sûfî düşünce içerisindeki bu tür yaklaşımların, Hz. Peygamber’e duyulan sevgi ve hürmetin aşırılık düzeyine ulaşmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Sûfî anlayışta, Hz. Peygamber’in, yaratılışın gayesi olarak görüldüğü ve efsanevi niteliklerle süslenmiş bir model insan hâline getirildiği yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır. Böyle bir algı, Kur’an’ın sunduğu beşer ve model insan özelliklerinden uzaklaşan bir peygamber anlayışını temsil etmektedir.⁴⁷

2. Veli Kavramı

Velâ kelimesinden türeyen velayet kelimesi sevmek yardım etmek ve yakın olmak anlamlarındadır.⁴⁸ Velayet bir işi deruhte etmek, üstlenmek ve nusret; yardım etme anlamlarına gelirken⁴⁹, veli yakın olan, seven, yardım eden manasındadır. Kur’an’da veli, evliya ve mevla kelimeleri geçmekte; dost, yardımcı anlamlarına gelmektedir. İbn Manzûr velî kelimesine sıddık, yardımcı, dost, sevgili anlamları vermiş olup⁵⁰ çoğulu evliya olarak gelir. Zemahşerî, veli kelimesini itaat ve takva ile ilişkilendirmiştir. Teftâzânî veliyi; itaate devam eden, günahlardan sakınan, lezzet ve şehvetlerden yüz çeviren arif-i billah (Allah’ı bilen) kişi olarak tanımlamış, pek çok mütekellimin de velî kavramını benzer anlamlar verdiği görülmüştür.⁵¹

‘Veli’ ‘evliya’ kelimesi Kur’an-ı Kerimde türevleriyle çok kere yer almaktadır. Kur’an’da veli, Allah’ın insana dostluğu ve yardımı manasında 46 kere, insanların Allah’la olan dostluğu manasında 3 kere, insanların şeytanlarla olan dostluğu anlamında 10 kere, diğer ayetlerde de iyi ve kötülerin dostluğu anlamında geçmiştir.⁵² Kur’an’da veli manasının en açık olduğu ayetlerden biri “Allah’ın müminlerin velisi” olduğunun belirtilmesidir.⁵³ Müminlerin diline pelesenk olan “*Hasbunallah*” ibaresinin devamı olan “*nimel mevla ve nimen nasîr*” ifadesi de Allah’a dayanıp sığınmanın, Allah’la mümin kul arasındaki bağın en derin tezahürlerinden birini ortaya koyar. Kur’an’ın ortaya koyduğu veli kavramının içeriği, yalın açık ve mübeyyendir. O tüm müminleri kapsayabilecek bir manadadır. Nitekim İbn Abbas da Kur’an’da geçen ‘evliyaullah’ kelimesiyle ‘müminlerin’ kastedildiğini söylemiştir.⁵⁴ Taberî bu kavramın en doğru anlamının ‘iman ve takva ile sıfatlananlar’ şeklindeki anlam olduğunu söylemiştir.⁵⁵

⁴⁶ Hurafe Life, “Cübbeli Peygamber Efendimizi Nasıl Anlatıyor”, YouTube (Erişim 6 Ekim 2022). 00:00:10-00:00:23.

⁴⁷ Mahmut Ay, “Tasavvuftaki kutsiyet inanışlarına yönelik geleneksel eleştiri Literatürü ve meşruiyet temelleri”, *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 269.

⁴⁸ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, “Vly” md, 555.

⁴⁹ Râgıp el-İsfehânî, *Müfredât*, “Velî” md, 555-556.

⁵⁰ İbn Manzûr Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisanu’l-Arap* (Beyrut: Dâr-u Sâdir, 1993),15/407.

⁵¹ Teftâzânî, *Şerhu’l-Akâid*, thk. Ali Kemal (Beyrut: Dar’u İhya’u-t türâsu’l Arabî, 2014), 134; Teftâzânî, *Şerhu’l-Makâsid*, thk. Abdurrahman Umeyra (Beyrut: Alemu’l-Kütüb, 1998), 5/72.

⁵² Muhammed Fuad Abdalbaki, *Mu’cemu’l-müfehres li elfâzi’l-Kur’ani’l-Kerîm* (Kahire: Dârul-Hadis, 1996), 855-856.

⁵³ el-Bakara 2/257.

⁵⁴ Mecdüddin Firuzâbâdî, *Tenviru’l-mikbas min Tefsiri İbn Abbas* (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye),176.

⁵⁵ Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Camîu’l-Beyan* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2000), 1/24, 15/123

Her müttakî mümin kulun Allah'ın velisi olduğunu Kur'an'ın evliya tanımında koyduğu iman ve takva kriterinden yola çıkarak söyleyebiliriz. Peygamberimizin anlatımıyla veli; 'görülüşünde Allah'ı hatırlatan kimselerdir'⁵⁶. Bu haliyle kavramın İslam'ın güzellikleriyle süslenen, dini vasıfları taşıyan hemen hemen bütün insanlar için kullanılabilceği ortaya çıkmaktadır.

Ayetlerde ise velilik bir sıfat olarak kullanılmaktadır ve özel bir sınıfın adı olmaktan uzaktadır. Ne var ki tasavvuf geleneğindeki anlamı, ayetlerde açık bir şekilde ifade edilen veli anlamından farklılaşmıştır. Sûfî gelenekte velî kavramı özel bir sınıfı nitelemek için kullanılmaktadır.⁵⁷ Günümüz tasavvufi gruplarında ortaya konulan ve Kur'an'ın tarif ettiği veli anlayışından farklılaşan örnekler, tasavvufun velayet anlayışının devamı niteliğindedir.

Kur'an'daki veli kelimesine yüklenen mana, nüzûl dönemi sonrası oluşan terminolojinin Kur'an'a taşınmasının bir örneğidir. Zira veli ve evliya şeklinde pek çok ayette geçen bu kavramla, Allah-insan, insan-insan ve insan-şeytan arasındaki dostluk ve yakınlık kastedilir. Allah'ın velisi olmanın şartı olarak ise iman ve takvanın gerekliliği öne sürülmüştür. Müminlerin velisi olma konusunda ise iyiliği emredip kötülüğü yasaklama, namaz kılma, zekât verme, Allah ve Resulüne itaat etme şartları aranmaktadır. Kur'ânî muhteva ve ayetlerin bağlamına göre tasavvuf terminolojisinde kabul gören ve özel nitelikler taşıyan bazı insanlardan ziyade genel anlamda bütün müminler Allah'ın evliyasıdır.⁵⁸

3. Günümüz Bazı Tasavvufi Cemaatlerde Nebi ve Veli Anlayışına Dair Örnekler

Peygamberin yüceltilmesinin başka bir beşerin yüceltilmesinde köprü görevi üstlenmesine vesile olduğu söylenebilir. Zira peygamberin olağanüstüleştirilmesinde ne kadar ileri gidilirse, daha başka bir beşerin yüceltilmesinde de ileri gitme imkânı o boyutta büyük ve mümkün olabilmekte, Peygamberin yüceliği kadar veli görülen kimselere yücelik izafesi mümkün olabilmektedir. Ne var ki böylesi bir yüceltme anlayışının Müslümanın dînî anlayış, inanç ve yaşantısına ne tür bir katkı sağlayacağı tartışılmaya muhtaçtır.

Peygamberin bilgisinin sınırsızlığı gibi velinin de ilahi kaynaklı bilgiye sahip olduğu iddiaları tasavvufi cemaatlerde sıklıkla söz konusu edilmekte, velilerin ilahi bilgiye; ilhama mazhar oldukları kabul edilmektedir. Peygamberle veli arasında kurulan bir başka bağ onların da peygamberlere izafe edildiği şekilde yüceltmeci izafe ve tavsiflerde bulunulması olarak karşımıza çıkmaktadır. Gaybı olan ilişkileri, meleklerle münasebetleri, ilahi bilgilere erişimleri, olağanüstü haller göstermeleri, insanlara yardımda bulunmaları ve kendilerinden yardım istenmesi gibi hususlar yine velilerle ilgili anlatılarda karşımıza çıkan hususlardan bazısıdır.

Peygamberden veliye aktarılan bir özellik onların da Allah tarafından korunmuş oldukları kabulüdür. Bu hususta nasıl peygamberde ismet sıfatı varsa veli de masumiyet vasfı olduğu kabul edilmesi yaygın bir kabul olarak karşımıza çıkar. Dinin korunması gibi velilerin de korunduğuna dair delillerin olduğunun, onların şeriatı getiren peygamberin peygamberliğinin

⁵⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn-i Mâce, *es-Sünen* (Kahire: Merkezi'l-buhus ve't-tekniiyyeti'l-malumat, 2014), *Zühd*, 4, no.4152; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Şuabu'l-İman*, thk. Muhammed Said Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 2000), 13, 445/10596. Hadisin tamamı şu şekildedir: "Sizin en hayırlılarınız, görüldükleri zaman Allah'ı hatırlatan kimselerdir!"

⁵⁷ Abdunnasır Süt, "Mevlana'da Nübüvvet ve Velayet", *Ekev Akademi Dergisi* 20/66 (Bahar 2016), 5; Cürçânî, *et-Tarifât*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 409.

⁵⁸ Fatih Tiyek, "Kur'an'ın insana çizdiği Roller çerçevesinde Kutsiyet, Evliya ve Keramet Terimleri", *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017), 361-362

delillerinden görülmesi, kâinatın ayakta durmasını, bitkinin bitirilmesini, gökyüzünden yağmur indirilmesini onların yüzü suyu hürmetine gören bir anlayış⁵⁹ sufi veli kabulünün bir parçasıdır. Ne var ki bu kabul, Kur'an'da anlatılan veli kavramından farklılaşmış görünmektedir.⁶⁰

Peygambere izafe edilen vasıf ve sıfatlarda aşırıya gitmeye benzer şekilde velilerin de tavsif ve anlatımlarında aşırıya gidilebilmektedir. Veli olarak kabul edilen kimselerin tavsif ve anlatımlarında yüceltmeci anlayışın sonucu olarak bazen aşırıya kaçan ifadelerle karşılaşılabilmektedir. Allah'ın sıfatlarını sayarcasına, onu tavsif edercesine veli betimlemeleriyle karşılaşılır. Bir veli kabul edilen şahıs için kullanılan; "Zamansız mekânsız, hayal edilemeyen bir hali var, gözle görülemeyen akılla idrak edilemeyen gizli sırların menbai, maddesizlik mekansızlık aleminin reisi, nurlarıyla kâinatı aydınlatan" ifadeleri⁶¹, içeriği itibariyle itikadi anlamda değişimlere kapı aralayacak mahiyette cümleler olarak karşımıza çıkmakta, dinî anlamda konumlandırılacağı yer açısından dikkat çekmektedir. Söz konusu ifadelerde anlatılan veli, "yedi iklimin, yedi kıtanın ve tüm zamanların mürşid-i kâmilidir". O, bir teveccühüyle kararlı kalpleri pırlantaya çevirmektedir. O kâinatın en büyük kazanımı olarak anlatılmakta, dünyanın manevi hayatını ayakta tutmakla vasıflanmaktadır. Onlar Allah'tan olağanüstü yetkilerle donatılmakta, sanki kendisine tövbe edilmekteymiş gibi tövbe edenleri yıkayıp arındırdığı, velayet suyu ile temizlediği iddia edilebilmektedir.⁶² Öyle ki bu kimse meleklere söz geçirebilmekte, Azrail'i gönderebilmektedir.⁶³

Velinin peygamberlerde dahi olmayan vasıflarla anlatılması velayetin nübüvvetten üstün olduğuna dair kabulleri akla getirmekte, mürşide verilen payenin geldiği noktayı göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Bu tür örnekler, sınırları belli olmayan, başka yönler çekilmesi

⁵⁹ Hucvirî, Ali b. Osman. *Keşfu'l-mahcûb* (Beyrut: Dâru'n-nehdati'l-Arabîyye, 1980), 244.

⁶⁰ bk. Muhammed Fuad Abdulkaki, *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm* (Kahire: Daru'l-Hadis, 1996), 855-856; bk. el-Bakara 2/257; el-Maide 5/55; el-Kehf 18/17; et-Tevbe 9/71; Yunus 10/62; el-Âraf 191-197.

⁶¹ Bu ifadeler, bir velinin insan zihninde ulaşabileceği aşkınlığı göstermesi açısından hayli dikkat çekicidir. İsmailağa cemaatinden ayrılmış bir kol olan Fatih medreselerinden Bayraktar Hoca'nın İsmailağa'nın şeyhi Mahmut Efendi'nin ölümü üzere söylediği sözler inanca konu olacak ifadeleri barındırmaktadır: "Peygamberimizi tanıtmak, onu anlatmak, onu tarif etmek nasıl mümkün değilse aynı şekilde Efendi Hazretleri'mizi (k.s) (Mahmut Ustaosmanoğlu) anlatmak, onu tarif etmek de mümkün değildir. Çünkü O, nihayetsiz yolun yolcusu, bu gözle görülemeyen ve akılla idrak edilemeyen gizli sırların menbai, maddesizlik ve mekansızlık aleminin reisi, nurlarıyla kâinatı aydınlatan, düşünülemeden yüksekliklere ulaşan ve izinden gidenleri de bu yüksekliklere ulaştıran zattır. Efendi Hazretleri'mizi hiç anlatmamak hem ona haksızlık onun hakkını takdir edememek olacağı gibi dünya ve ahiret mahrumiyeti olacağından elimizden geldiğince, dilimizin döndüğünce kendi anlayışlarımız ölçüsünde ondan bahsedeceğiz. Efendi Hazretleri'miz dar muhitleri asan, enginlere sığmayıp taşan, coğrafyalara hapsedilemeyen, kimsenin olamayacağı kadar kıymetli, yedi iklimin, yedi kıtanın ve tüm zamanların mürşid-i kâmilidir." bk. Osman Bayraktar Hoca, "Mahmut Efendi Hazretlerimizin Mücadele ve Çektikleri, Fatih Medreseleri", Youtube (Erişim 25 Haziran 2023), 00:01:20-00:04:30. Bu sözler Masum Bayraktar'ın oğlu Osman Bayraktar tarafından söylenmiş, daha sonra İsmailağa cemaatine yakın merciler tarafından bu sözlerin tasvip edilmediğine dair videolar yayınlanmıştır.

⁶² bk. Gavs-ı Sani Şeyh Seyyid Abdalbâki el-Hüseyni, *Sohbetler-1* (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2023), 22.

⁶³ Kullanılan ifade şu şekildedir: Birisi gördü zuhuratta. Azrail aleyhisselam geldi Efendi Hazretleri'ne. Çok sene oldu 15 sene. Alacak. Efendi Hazretleri elini kaldırarak gösterdiği şekliyle elini kaldırıp ben şimdi gelmek istemiyorum dedi. Olur mu bu olur. Neden? Çünkü hadiste diyor ki her peygambere muhayyerlik verildi. Ne demek? ister gel ister kal. şerhlerde de diyor ki bütün veliler de böyledir. bk. Murre Yıldız, "Ölüm meleğini geri gönderen Cübbeli'nin Efendisi", (Erişim 20 Mayıs 2016), 00:01:10; Din tacirleri, "Cübbeli Ahmet Hoca: Mahmut Efendi Azrail'e Ben Şimdi Gelmek İstemiyorum Demiş", Youtube (Erişim 20 Mayıs 2016). Mahmut Efendi'nin kendisi için aktarılan bu ifadeleri Mahmut Efendi, bizzat kendi annesi için vuku bulduğunu anlatmakta, Azrail (as.)'ın bazılarını ölümlerinden önce bilgilendirdiğini söylemektedir. O, rahmetli annesine 'Haydi ahirete gidelim' dediklerini onun da şimdi geleceğini söylediğini bunun üzerine düşer de gelirsin diye annesinin bilgilendirildiğini ve gerçekten de annesinin ölümünün bildirildiği şekilde ağaçtan düşerek olduğuna yer vermektedir. bk. Mahmut Ustaosmanoğlu, *İrşâd-ı Müridin* (İstanbul: Ahıska Yayınları, 2010), 31.

mümkün olan görüş ve kanaatlerin ve bunlara kapı aralamanın problemliliğini ve bu düşüncelere meyleden oluşumları sorgulanır kılmaktadır.

Daha başka ifadelerde yer bulan mürşid anlatısı da tevhid inancı açısından dikkat çekici noktalar taşımaktadır. Bir veli anlatısında veliye atfedilen satırlarda veli, gayb bilgisine sahip, basiret ehli ve eşyadaki sırta vakıf, melekut ceberut ve lahut gözleri önünde bulunan; yanından geçtiği kabrin azabını hafifleten, bela ve musibetleri defeden, yeryüzüne yağmur ve suyun kendisi yüzü suyu hürmetine indirildiği bir kişi olarak anlatılmaktadır.⁶⁴

Bir başka veli anlatısında melekleştirilmiş bir mürşid anlatısı karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatıda veli kişi kutsallığa yaklaştırılmakta, "...beklenen misafir geldi. Bize hep "Melek gibi" dediği için, semadan uçarak gelecek diye tasavvur ederken, cemaatten biri, gökyüzünden yere inen acayip nura tahammül edemeyerek, "Allah" diye cezbelendi..." ifadeleriyle mürşidin gökten uçarak ineceğine dair bir beklenti içerisinde bulunduğu aktarılmaktadır. Yine o kişi meleklerin kuşattığı bir kul olarak tavsif edilmektedir. Nitekim onun bulunduğu ortamda arştan meleklerin, gökyüzünden nurun indiği, pek çok meleğin yeryüzüne indiği, gibi detaylı anlatılara yer verilmektedir.⁶⁵

Bir diğer anlatıda ise mürşidin bulunduğu ortama gaypten gelen misafirlerden bahsedilmektedir. Bu anlar bir düğün benzetmesiyle anlatılmakta, o ana güneş ve ayın şahitlik ettiğinin kalp gözü açık olarak inanılan meczuplardan bir meczubun sözleriyle o an tavsif edilmektedir. Yine mürşide Hızır'ın görüldüğü, mürşidin Hz. Muhammed'in yanında livau'l-hamd sancağı altında oturduğu gibi anlatılar yer bulmaktadır.

"...Daha, bizim zahiri gözlerimizin göremediği, yıllar öncesi Sami Sultan'la dedem Mustafa Hulusi Efendi (ks)'nin arasına oturan Cinnî halife gelmemiş miydi? Arşın melekleri bu düğüne iştirak etmemiş miydi?...Görünmeyen misafirleri, dedem Şeyh Mustafa Hulusi Efendi dergâhta şöyle anlatır: "Çok melekler geldiler Halakayı ihata kıldılar Dehşetli lezzet andılar Radiyallahü anhüm." Üstadın yanında oturanları da "Kendi dilinde Kurân elinde Hızır yanında Görünür şeyhim." "Kendi halinde Livâ zılında Muhammed (sav) yanında Görünür şeyhim." diye ifade eder..."⁶⁶

Bir başka yerde ise söz konusu velinin "Zahiri görüntüsünün yanında, batınî görüntüsü bambaşkaydı..."⁶⁷ denilmekte, velinin zahirinin ötesinde bir kimliğinin olduğuna işaret edilmektedir.

Bir başka anlatıda ise söz konusu velinin seher vaktinden gökten inerken müşahade edildiğine yer verilmekte, "Atlas halı fabrikasının müdürü Ahmet Arı Beyefendi, anlatırken duydum. "Efendi Hazretleri seher vakti semadan bir ay parçası gibi iniyordu meclise." Başka bir anlatıda ise onun Resulullah'ın meclisinde görüldüğüne dair bir anlatı söz konusu edilmekte, "...Ethem Hoca, "Efendim, sizi Resulullah (sav)'la şu mecliste gördüm" diye anlatmaya başlayınca, Üstadımız derhal mâni oldular. Belki daha neler anlatacağı neler"⁶⁸ cümleleriyle velinin peygamberin yanında olmasının ötesinde daha başka nelere ulaştığı ima edilmektedir.

Velilerin vasfında yer yüzünün onlar hürmetine ayakta durduğu, rızkın onlar hürmetine insanlara indirildiği iddiaları da yer bulur. Ramazanoğlu yeryüzünde ehlullah ve ehl-i zikrin

⁶⁴ Ali Ramazan Dinç, "Yaşasaydı", Yenidünya Dergisi, (Şubat-2017) (Erişim 25 Aralık 2022).

⁶⁵ Ali Ramazan Dinç, "Batmayan Güneş", Yenidünya Dergisi (Erişim 29 Aralık 2022).

⁶⁶ Ali Ramazan Dinç, "Batmayan Güneş", Yenidünya Dergisi (Erişim 29 Aralık 2022).

⁶⁷ Ali Ramazan Dinç, "Bitmez Güzelin Vasfı", Yenidünya Dergisi (Erişim 8 Ocak 2023).

⁶⁸ Ali Ramazan Dinç, "Bitmez Güzelin Vasfı", Yenidünya Dergisi (Erişim 8 Ocak 2023).

bulunmasının yer yüzünün düzenini değiştirecek bir öneme haiz olduğunu söylemektedir. O, ehlullahın yer yüzünde bulunmamış olması durumunda ahval-i arzın bozulup değişeceğini söylemiştir.⁶⁹

Bu yüceltme anlayışının örneklerden başka; edep, hürmet ve istifade konularında ifrat ve tefritten uzak kalmayı telkin eden bazı tasavvufi gruplar da bulunmaktadır. Veli kimselerin de her şeyden önce öncelikle birer kul oldukları, "Cenab-ı Hakk, kendilerine, ilim, hikmet, marifet deryalarından neleri nasip etmişse, ancak onlara nail olmuşlardır. Zaman gelir gözlerine ve gönüllerine iki cihanın sırları açılır, zaman gelir bir adım ötesini göremeyebilirler..."⁷⁰ cümleleriyle ifade edilmiştir. Salih zatlara insanüstü özellikler atfedip onları aşırılaştırmanın önüne geçecek ve onların konumlarının doğru teslim edilmesini sağlayacak bu gibi ifade örnekleri, Kur'an ve sünnete dayanan din anlayışıyla uyumlu bir tasavvufi anlayışın sürdürülebileceğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Velilerle ilgili konularda saygı ve hürmetin de özel bir yeri olduğu görülür. Onların yanına girmeden önce yaratıcıya ibadete başlarken tavsiye edilen tevbe istiğfarda bulunmak gibi tavsiyeler telkin edilmektedir. Mürşidin yanına gelişigüzel gidilmeyeceği, gitmeden önce tövbe istiğfarın gerekli olduğu, günahlarından ötürü mürşidin dergahına ulaşan müridlerin onun huzuruna nasıl çıkacaklarına ağladıkları gibi anlatılarda müridlerin takınması gereken tavır anlatılmaktadır.⁷¹ Ne var ki söz konusu mürşidle görüşmek mümkün olmadığında Mürşidin huzuruna çıkmadaki bekleyişlerinin Kayseri'den üstadları Hacı Hasan Efendi tarafından görüldüğü ve onun araya manevi araçlar koyduğu, ricalü'l-gaybı hatta Hz. Hızır'ı aracı ettiği söylenmektedir:

"Görevliler buna imkânın olmadığını söylediler. Fakat biz Müfettih-ul Ebvâb (kapıları açan) Mevlâ'mızdan, Erenköy Zihni Paşa Camii'nde secdelerde velisiyle görüşebilmeyi diliyorduk. Gece yolculuğunun da etkisiyle uyuya kalmışım. Görevlilerden biri getirdiğim hediyeleri takdim bahanesiyle izin istememi söyledi. "Günahımızdan bu kapı yüzümüze kapandı." diye ağlaya ağlaya gidiyordum. Kapıya geldiğimde küçük bir kız çocuğuna kendimi tanıttım. Kız çocuğu müsaade için içeri girdi. Biiznillahi Teâlâ Yahyalı'dan bu hali seyreden Üstadımız, Ricalü'l gaybi (as)'ı hatta Hızır (as)'ı aracı olarak gönderir. Bildiğimiz görevliler başarılı olamayıp manevi görevliler devreye girince izin çıkmıştı. Hane-i saadetle görevli bu küçük, Sami Efendimizin, "Buyursunlar!" müjdesini verince yüreğimiz coşkuyla doldu."⁷²

Veliler de nebiler gibi rehber ve önder olarak insanlara önderlik ve örneklik eden kimseler olarak kabul edilmektedirler. Yüceltilmiş veli anlayışının bir sonucu, ona şartsız koşulsuz teslimiyet beklentisi içerisinde olunmasıdır. Hz. Peygambere tabi olmak konusunda akli devre dışı bırakan ve sahabenin tavrının ötesinde sorunun veya insanın anlamadığını anlama çabasını bir tarafa koyan bir anlayış, mensubiyet ve tebeiyetin tasavvufi liderler için de aynen sürdürülmesi istenmektedir. Örneğin Menzil Cemaati yayınlarından çıkan bir eserde yer alan "açık hükümlere ters de olsa şeyhin isteklerine uymayı" telkin eden ifadeler, mevcut yapıların kimisinde şeyhlerin söz ve fiillerine atfedilen önemi ve sorgulanmazlığı göstermesi açısından dikkat çekmektedir:

⁶⁹ Mahmut Sami Ramazanoğlu, *Musâhabe-6* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 182.

⁷⁰ Osman Nuri Topbaş, *İmandan İhsana Tasavvuf* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2002), 244.

⁷¹ Ali Ramazan Dinç, "Batmayan Güneş", *Yenidünya Dergisi* (Erişim 28 Aralık 2022).

⁷² Ali Ramazan Dinç, "Batmayan Güneş", *Yenidünya Dergisi* (Erişim 28 Aralık 2022).

“Tam ihlas şeyhin söz fiil ve hali açık hükümlere muhalif olsa veya olmasa dahi şeyhin muradına uygun olarak hareket etmektir inkâr veya bir mevzu dahi kalbine girmeden tasdik etmelidir.”⁷³

“Sanırım İhlas’ın en güzeli kendini zorlayarak değil rıza ve zevkli olan teslimiyet olduğuna işaret eden Gavs’a tabi olan iki alim konuşuyordu biri diğerine eğer şeyh sana namaz kılmamanı emretse ne yaparsın öbürü dedi emre kerhen uyarım soruyu soran alim dedi ben gönüllü ve kalp hoşluğu ile uyarım”⁷⁴

“Gavs’ın yüce meclislerinde ihlas üzerine sohbet ediliyordu ben Halit-i Ölekî İhlâsı sordum. Cizreli Mevlâna Ahmet’in beytini okudu: Kur’an ve ayetleri yemin ederim ki Meyhanenin piri Lat’a secde edin dese müritler ona uyarlar.” İhlas bu kadar mıdır dediğimde bu kâfi değil midir buyurdu.”⁷⁵

Sonuç

Peygamberden veliye taşınan yüceltme anlayışı, tarihsel süreçte İslam toplumlarında sıkça gözlemlenen bir olgu olmuştur. Bu araştırmada, bu yüceltici anlayışın kökenleri, etkileri ve günümüzdeki tezahürleri ele alınarak örneklerle açıklanmaktadır. Peygamberleri yüceltme eğiliminin temelinde, insan fitratının olağanüstü olaylara ve figürlere duyduğu ilgi ve eğilim yer almaktadır. Bu durum, özellikle Ehl-i Kitap ve diğer kültürlerle olan etkileşimlerin sonucunda İslam toplumlarına taşınmış ve zamanla köklü bir hale gelmiştir.

Kur’an-ı Kerim, peygamberleri her şeyden önce insanî vasıflarıyla tanımlamış ve onların yalnızca Allah’ın elçileri ve kulları olduğunu sıkça vurgulamıştır. Peygamberlerin insani yönlerinin ön planda tutulması, onların örnek alınabilirliğini güçlendiren temel bir unsurdur. Nitekim Müslümanlar, namaz sırasında okudukları “Peygamber O’nun kulu ve elçisidir” ifadesiyle bu gerçeği bir günde pek çok kez hatırlamaktadırlar. Bu ifade, İslam inancında peygamberlerin konumunu net bir şekilde ortaya koymakta ve onları insanüstüleştirme temayüllerine karşı bir hatırlatıcı işlevi görmektedir.

Bununla birlikte, tarih boyunca İslam toplumlarında, özellikle tasavvufi çevrelerde, peygamberlere atfedilen olağanüstülükler zamanla velilere ve müşhidlere de yönelmiştir. Bu yüceltici tutumun temelinde, peygamberlerin olağanüstü niteliklerle bezenmiş figürler olarak görülmesi ve dinin otoritesini sonraki nesillere aktarma çabası bulunmaktadır. Ancak Kur’an bu tür aşırılıklardan uzak durulması gerektiğine işaret etmektedir.

Ehl-i Kitap’tan İslam’a geçen toplulukların getirdiği önceki peygamber algıları, peygamberlerin ilahi özelliklerle donatılmış kişiler olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Bu anlayış, zamanla tasavvuf geleneğinde de etkisini göstermiştir. Tasavvufi çevrelerde velilerin ve müşhidlerin yüceltilmesi, peygamberlere atfedilen olağanüstülüklerin benzer bir şekilde velilere aktarılmasıyla sonuçlanmıştır. Veliler; melekler tarafından kuşatılan, gaypten haber alan ve efsanevi özelliklerle donatılan kimseler olarak anlatılmıştır. Bu tür anlatımlar, velileri peygamberlerin temsilcileri olarak görmenin ötesinde, onların beşerî kimliğini arka plana iterek ilahi bir figüre dönüştürme riski taşımaktadır.

⁷³ Sıbgatullah Arvâsî, *Minah*, 231.minah, 12. Bölüm. <https://www.gonullersultani.net/kutuphane/minah-sib-arvasi/769-minah-12-bolum.html>.

⁷⁴ Sıbgatullah Arvasi, *Minah*, 232.minah, 12. Bölüm, <https://www.gonullersultani.net/kutuphane/minah-sib-arvasi/769-minah-12-bolum.html>.

⁷⁵ Sıbgatullah Arvasi, *Minah*, 59.minah, 3. Bölüm, <https://www.gonullersultani.net/kutuphane/minah-sib-arvasi/760-minah-3-bolum.html>

Nakşî-Halidî tarikatı özelinde yapılan gözlemler, Peygambere atfedilen olağanüstü niteliklerin, bu tarikatlarda mürsidlerin şahsında devam ettirildiğini göstermektedir. Özellikle, velilerin Allah'a ulaşmada aracı bir rol üstlendikleri fikri, bu yüceltmeci anlayışın temelini oluşturmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar, İslam'ın tevhit inancı ve peygamberin beşerî kimliği göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.

Peygambere ve velilere duyulan sevgi ve saygı, onların örnek olma misyonunu gölgelemeyecek şekilde ele alınmalıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, yüceltici anlayışların doğurduğu sonuçların yeterince irdelenmemiş olması önemli bir eksikliktir. Bu tür tutumların, bireysel ve toplumsal inanç yapısında zamanla hurafe ve batıl inançlara kapı aralayabileceği göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, peygamberlerin örnek alınabilirliğinin aşırı yüceltmelerle zorlaştırıldığı gibi, velilerle ilgili abartılı anlatımların da dinin şahıslar üzerinden ikamesine sebep olabileceği unutulmamalıdır.

Dinin safiyetinin korunması ve sahih inançların nesiller boyu devam ettirilebilmesi için, yüceltici anlayışlarda akıl, nakil ve sahih bilgi dengesine dayalı bir yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Kur'an'ın çizdiği çerçevede, peygamberlerin insani yönlerinin vurgulanması ve dinin nakli ve akli bilgiyle tashih edilmesi, İslam'ın korunması açısından hayati bir önem taşımaktadır. Bu, İslam toplumlarının sağlam bir inanç temeline sahip olmasını ve dinin özüne uygun bir şekilde yaşanmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abdulkaki, Muhammed Fuad. *Mu'cemu'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerîm*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1996.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfu'l-Hafâ ve müzîli'l-ibâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs*. thk. Yusuf el-Hac Ahmed. Dımeşk: Mektebetu'l-İlmu'l-Hadis, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. thk. Şuayb Arnaut. Beyrut: Müessesetu'r-risale, 2001.
- Akide, "Muhammed'e Kul Olmadan Allah'a Kul Olunmaz", Youtube, Yayın Tarihi 15 Haziran 2016, <https://www.youtube.com/watch?v=6-g1UTkbiAU>
- Algar, Hamid. "Nakşibendiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/335-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ardoğan, Recep. "Bilgi Kaynağı Olarak Peygamberlik". ed. Recep Ardoğan. *Günümüz Kelam Problemleri*, Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2016.
- Arvâsî, Sıbgatullah. 59.minah, 3. Bölüm, <https://www.gonullersultani.net/kutuphane/minah-sib-arvasi/760-minah-3-bolum.html>
- Arvâsî, Sıbgatullah. *Minah*, 231.minah, 12. Bölüm. <https://www.gonullersultani.net/kutuphane/minah-sib-arvasi/769-minah-12-bolum.html>.
- Arvâsî, Sıbgatullah. 232.minah, 12. Bölüm, <https://www.gonullersultani.net/kutuphane/minah-sib-arvasi/769-minah-12-bolum.html>.

- Ay, Mahmut. "Tasavvuftaki kutsiyet inanışlarına yönelik geleneksel eleştiri Literatürü ve meşruiyet temelleri", *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *es-Sahih*. thk. Mustafa Dîb el-Buga. Dımeşk, Dâr'u İbn Kesir, 1993.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Şuabu'l-iman*. thk. Muhammed Said Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2000.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Şerhu'l-mevakîf*. Mısır: y.y., 1907.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *et-Tarifât*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Çınar, Mahmut. *İslam Literatüründeki Nûr-i Muhammedî Anlayışının Nübüvvet Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniverversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Demirci, Mehmet. "Hakikat-ı Muhammediyye", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 15/179-180. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Din tacirleri, "Cübbeli Ahmet Hoca: Mahmut Efendi Azrail'e Ben Şimdi Gelmek İstemiyorum Demiş", Yayın Tarihi 15 Nisan 2018. <https://www.youtube.com/watch?v=zEqyZvxxvthE&t=5s>
- Dinç, Ali Ramazan. "Nur-i Nebi", Erişim 5 Ocak 2023. <https://yenidunyadergisi.com/blog/nur-i-nebi-sav>
- Dinç, Ali Ramazan. "Yaşasaydı", Yenidünya Dergisi, (Şubat-2017), Erişim 25 Aralık 2022. <https://yenidunyadergisi.com/blog/yasasaydi>
- Dinç, Ali Ramazan. "Batmayan Güneş", Yenidünya Dergisi, Erişim 29 Aralık 2022. <https://yenidunyadergisi.com/blog/batmayan-gunes>
- Dinç, Ali Ramazan. "Bitmez Güzelin Vasfı", Yenidünya Dergisi, Erişim 8 Ocak 2023. <https://yenidunyadergisi.com/blog/bitmez-guzelin-vasfi>
- Dinç, Ali Ramazan. "Batmayan Güneş", Yenidünya Dergisi, Erişim 28 Aralık 2022. <https://yenidunyadergisi.com/blog/batmayan-gunes-2>
- Ebû Avâne, Vaddâh b. Abdillâh el-Vâsıtî. *Müsnedu's-Sahîh*. Riyad: Camiu'l-İslamiyye, 2014-2016.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdî'l-Hamid. Beyrut: Mektebetu'l-asriyye, 2010.
- el-Hüseyni, Gavs-ı Sani Şeyh Seyyid Abdulbâki. *Sohbetler-1*. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2023.
- Firuzabadi, Mecdüddin. *Tenviru'l-mikbas min Tefsiri İbn Abbas*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1992. <https://www.noor-book.com/كتاب-تنوير-المقباس-من-تفسير-ابن-عباس-pdf>
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî. *el-maksadu'l-esnâ fi şerh-i esmai'l-hüsna, Esmâ-i Hüsna Şerhi*. çev. Ömer Aydın. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2022.

- Hatipoğlu, M. Said. "Hz. Peygamberi Yanlış Yorumlama Tezahürleri". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 1/2 (1986), 5-11.
- Hucvirî, Ali b. Osman. *Keşfu'l-mahcûb*. Beyrut: Dâru'n-nehdati'l-Arabîyye, 1980.
- Hurafe Life, "Cübbeli Peygamber Efendimizi Nasıl Anlatıyor", Erişim 6 Ekim 2022. https://www.youtube.com/watch?v=c5C_vNlIC0E
- Hurafe Life, "Bak Bak Mahmut Nasıl Biriymiş", YouTube, Yayın Tarihi 30 Mart 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=T0yAqzmz9GJY>
- el-İsfehânî, Râgıp. *el-Müfredat*. "Kds" maddesi, thk. Safvan Adnan Davudi. Cidde: Daru'l-Beşir, 2009.
- Iyâz, Kadı. *eş-Şifâu's-şerif*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1896.
- İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî. *Mukaddime*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Fasl fi'l-mileli ve'l-ehvâ-i ve'n-nihal*. thk. Muhammed İbrahim Nasr-Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1996.
- İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. Kahire: Merkezi'l-buhus ve't-teknîyyeti'l-malumat, 2014.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisanu'l-Arap*. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1993.
- İbn Sa'd Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetu'l-Hancı, 2001.
- el-Îcî, Ebû'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *Mevâkif fi' ilmi'l-ke'lâm*. thk. Muhammed Ömer ed-dimyâtî. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1998.
- Kırbaçoğlu, Hayri. "Hz. Peygamber Tasavvurumuzun Dönüşümü: Paradigma'dan Paragon'a, Paragon'dan Kozmik İlkeye", Erişim 11 Kasım 2023, <http://www.hayrikirbasoglu.net/?p=332>,
- Kur'an Yolu, Erişim 10 Temmuz 2024, <https://kuran.diyaret.gov.tr/>
- Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Beyrut: Matbaat'u İsa Bâbî, 1955.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Şerhu'l-Umde fi akîdet-i Ehl-i Sünne ve'l-cemaa' (el- itimad fi'l-istikâd)*. thk. A. Muhammed Abdullah İsmail. Kahire: Mektebetu'l-ezheriyyetu't-turâs, 2012. <https://archive.org/details/al-itimad-fi-al-itiqad/page/n1/mode/1up>.
- Osman Bayraktar Hoca, "Mahmut Efendi Hazretlerimizin Mücadele ve Çektikleri, Fatih Medreseleri", YouTube, Yayın Tarihi 28 Mart 2015. <https://www.youtube.com/watch?v=qiAn8YZp6kU&t=114s>
- Özsarı, Ramazan. "Kabeli pasta kesmesiyle gündeme gelen Ramazan Özsarı: "Davutoğlu'na başbakanlık Rasulullah tarafından verilmiştir", Erişim 2 Haziran 2024. <http://www.İslâmî>

analiz.com/h/19639/kabeli-pasta-kesmesiyle-gundeme-gelen-ramazan-ozsari-davutogluna-basbakanlik-rasulullah-tarafindan-verilmistir.

Ramazanoğlu, Mahmut Sami. *Musâhabe*-6. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.

Süt, Abdunnasır. "Mevlana'da Nübüvvet ve Velayet". *Ekev Akademi Dergisi* 66 (2016), 1-20

Taberi, Muhammed b. Cerir. *Camii'l-Beyan*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2000.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Şerhu'l-Akâid*. thk. Ali Kemal. Beyrut: Dar'u İhya'u-t türâsu'l Arabî, 2014.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî. *Şerhu'l-Makâsid*. thk. Abdurrahman Umeyra. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1998.

Tiyek, Fatih. "Kur'an'ın insana çizdiği Roller çerçevesinde Kutsiyet, Evliya ve Keramet Terimleri". *İslam Düşünce ve Geleneğinde Kutsiyet Velayet Keramet*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2017.

Topaloğlu, Bekir. "Kuddûs" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/314-315. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Topbaş, Osman Nuri. *İmandan İhsana Tasavvuf*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2002.

Tosun, Necdet. "Nakşibendiyye", *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. ed: Semih Ceylan. Ankara, TDV Yayınları, 2021.

Ustaosmanoğlu, Mahmut. *İrşad-ı Müridin*. İstanbul: Ahıska Yayınları 2010.

Yıldız, Murre. "Ölüm meleğini geri gönderen Cübbeli'nin Efendisi", Youtube, Erişim 20 Mayıs 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=wE7g11N95kg>.

Summary

Sufi communities often provide the most visible examples of religious understanding and practice within societies. Among these, the Naqshbandi-Halidi order, widely regarded as the second most prevalent Sufi order after the Qadiri order in the Islamic world, remains one of the leading and most influential tarikats in contemporary Turkey. This study examines these communities and their perceptions of prophethood (*nubuwwa*) and sainthood (*wilaya*), focusing on specific examples relevant to their beliefs and practices.

The followers of the last prophet of the final religion have been warned against excessive praise of the Prophet, and Prophet Muhammad himself urged moderation in his veneration. Despite these warnings, a significant shift occurred over time. In the early Islamic period, the number of recognized miracles attributed to the Prophet was few, but in later periods, this number expanded into the thousands, resulting in a depiction of the Prophet as a superhuman figure surrounded by miraculous attributes.

Some of these narrations claim, for example, that Prophet Muhammad could see behind him, bring the dead back to life, heal the blind, possess all knowledge, and that even his saliva, blood, and urine had healing properties. Within Sufi traditions, the Prophet is often remembered with extraordinary characteristics. However, these superhuman qualities have not been restricted to prophets alone. Similar exaltations have also been directed toward wali (*awliya*) and spiritual leaders.

The emergence of such narrations and perceptions can be understood as a reflection of human psychology's tendency to gravitate toward the extraordinary. Historical, social, cultural, and religious interactions have also played significant roles in shaping this understanding. One notable influence is the perception brought by individuals who converted to Islam from the People of the Book (*Ahl al-Kitab*), carrying with them the exalted views of prophets from their previous faiths. This transition gradually pushed the human and mortal aspects of the Prophet into the background, leading to his perception as a quasi-sacred being.

Throughout history, excessively exalted understandings of the Prophet have occasionally provided a basis for the beliefs of heretical sects outside the fold of Islam. Nevertheless, within the framework of Islamic sects, there has been no long-term, widespread acceptance of the deification of the Prophet, as seen in Christianity. For instance, the extreme sect known as *Muhammadiyah* claimed that Prophet Muhammad was, in fact, Allah Himself. However, such views have remained isolated and never gained broad acceptance among Islamic schools of thought.

In contemporary times, traces of these earlier understandings can still be observed, particularly in some Sufi circles. Examples such as a spiritual leader instructing a disciple to preserve a sock that touched the Prophet's mosque or the reverence given to narrations claiming that even the Prophet's excrement emitted the scent of musk are indicative of the continuation of these exalted perceptions in modern Sufi communities. These examples shed light on how the glorification of the Prophet persists in various forms within these groups today.